

Sibirya Türklerinin Şamanlığı

Güllü Yoloğlu*

66

Dünya halklarının ilk gelişim dönemlerinin hemen hemen hepsinde, doğa kültürüne dair tüm inanç biçimlerini yansıtan, bilimsel literatürde “Şamanizm” olarak adlandırılan bir dinsel inanç biçimi ortaya çıkmıştır. Ancak Şamanizm üzerine çalışan bilim adamlarının büyük çoğunluğu Sibirya şamanlarının deneyimlerine vurgu yapmaktadır.

Sibirya Şamanizm’ini incelerken, ana unsurlarını dünyanın diğer halklarında bulan L.Y. Sternberg şunları yazmıştı: *“Bu tür genel işaretler, hatta bazen şamanın giysisinin parçalarını veya şamanın bireysel eylemlerini ifade eden terimlerin eşleştirilmesi gibi genel işaretler ya Sibirya Şamanizm’inin belirli özelliklerinin ortaya çıkmasının ortak merkezidir ya da şu anda birbirinden uzak olan halklar arasındaki kadim kültürel bağın bir işaretidir”* [1, s.111].

Ruşçada üç dünyayı (Cennet, Yer, Yeraltı) birleştiren, Şamanizm’de yanlışlıkla “bojestva” olarak anılırken gerçekte “yiye” (dağ yiyesi, su yiyesi, orman yiyesi vb.) olarak bilinir. Ülgen’e, Tanrı’ya iman var. İnsanlar hayallerinde yarattıkları ilahi güçlere ve ruhlara çeşitli hayvanları adadılar, kanlı ve kansız kurbanlar sundular, çeşitli ritüellerde ovsunlar kullandılar. Ruhun varlığı inkar edilemez

(dilimizdeki “ruha gıda vermek”, “ruhu okşamak”, “ruhu neşeye kavuşturmak”, “cesaretini kırmak”, “canlandırmak” vb. ifadeler de buna işaret eder). Bedeninde ruh bulunmayan insan, cesede benzer. Eğer ruh insanı hareket ettiriyorsa, tabiatta meydana gelen olaylar da ayrı ruhlar ve varlıklar tarafından kontrol ediliyor demektir ve bunların her biri Yüce Tanrı ile bağlantılıdır. İslam ruhu inkar etmez. Tam tersine her yerde varlığını vurguluyor...

Şamanlar, bedenlerine giren ruhları çeşitli amaçlarla kullanabilen, üçüncü gözü açık kişilerdir. Şamanizm doğayla yakından ilgilidir. İnsanın ilk gelişimi sırasında ortaya çıkması, kendisini yerleşik, tarımla uğraşan ve büyükbaş hayvancılıktan uzak gören halkların her birinde Şamanizm’in izlerinin bulunduğunu güvenle söyleyebilmemize neden oluyor. Şamanizm’in pek çok özelliği, ayinleri, nitelikleri, gelenekleri, inançları, övgü ve lanetleri, büyülerini günümüzde Budist, Yahudi, Hıristiyan, Müslüman halklar tarafından yaşanmaktadır.

G.V. Ksenofontov’a göre şaman oluşumu ve yaratım sürecinin temel karakteristik özellikleri şunlardır: 1) nesilden nesile geçiş; 2) ruhun büyüdüğü yerde bir şaman ağacının varlığı; 3) şaman hastalığı - adayı büyük büyükbabaların ruhları aracılığıyla saflarına çağırmanın bir şekli; 4) Şamanizm adayını uzak yerlere (mağara, tarla, orman) davet etmek ve oradaki ruhlardan etkilenmek; 5) adayın kafasının “bölünmesi” ve vücudunun “parçalanması”, çeşitli hastalıkların ruhları tarafından “yenmesi”, vücudun yenilenmesi ve yeni şamanik aktivite için arınması; 6) adayın yaşlı bir şamanın yardımıyla sürecin sırlarına hakim olması [2, s. 44].

Ulu şamanın yardımıyla gerçekleştirilen “kutsama” işlemine bir bütün olarak “dirilmiş bir şamanın bedeninin kaldırılması” denir. Denebilir ki “bedeni yukarı kaldırma” sürecinde müstakbel şamanın ustası da onun-

(* Prof. Dr., ORCID: 0000-0002-8312-6148

la birlikte farklı yerlere gider, ona yol gösterir ve her derde derman dermanını gösterir.

G.V. Ksenofontov şunları yazdı: “Eski zamanlarda şamanlar, tek bir liderin seçimini onaylayan peygamberler değillerdi, aynı zamanda kendileri de “Tanrı’nın seçilmişleriydi” [2, s. 23].

Genellikle “parçalara ayrılan” bir şaman, insan kurban edilmeden “doğmaz”. Yani geçmişte büyük bir şaman doğduğunda onun soyundan gelenler yok edilir, yani şamanın her kemiğine karşılık ruhlar akrabalarından bir insan canı talep ederdi [2, s. 44]. Eğer şaman adayının bedeni verilenleri kabul edemiyorsa kötü ruh onu öldürmek, canını, kutunu almak ister. Dade Korkut Kitab’ın “Deli Domrul”unda da Domrul kendisinden isteneni kabul etmek istemedi. Burada İslam’ın etkisi açıkça görülmektedir. Öyle görünüyorki Domrul, Cenab-ı Hakk’ın birliğini ve Azrail’in O’nun kulu olmasını kabul etmiyor. Yüce Allah ve aslında şer kuvvelerin hükümdarı Erlik, Yerlilik onun kutunu (ruhunu) almak istemektedir. Domrul’un yenilgiyi kabul edip yalvarması üzerine, canı karşılığında bir akrabasının canını vermesi şartı getirildi.

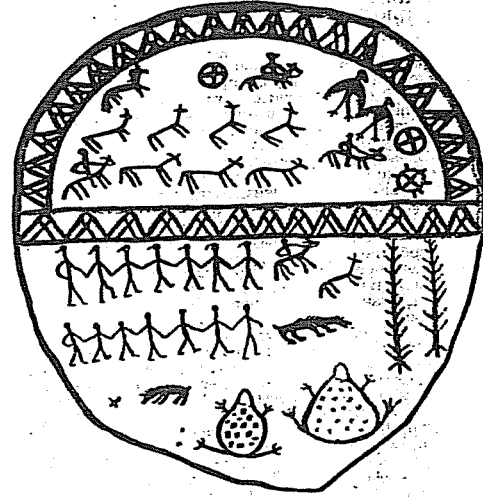
Şamanizm’in temel kavram sistemi “şaman ağacı” ya da “hayat ağacı” ile ilgilidir. Bu ağaç, şamanın kaderini önceden belirler, kadim şaman dalına aittir ve Gökyüzünde yer alır, tepesi dokuzuncu kata ulaşır...

“Dini-mitolojik sistem” tabirini doğru görmeyen ve hem Hıristiyanlığın hem de İslam’ın bir dini-mitolojik sistemi olduğunu vurgulayan L. Potapov, ısrarla “eski Türklerin” (Tükyu - G.Y.) dinini inceliyor ve görüşlerini ortaya koyuyor.[3, s.5] Ve bu dinin Şamanizm olduğunu doğrulamak için gerçeklere yönelmektedir.

Türklerin Budizm, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam’ı kabul etmeden önce hangi dinde oldukları sadece L. Potapov’u değil, birçok bilim adamını da düşündürmüştür. Fransız bilim adamı Jean Paul Roux, “VII-

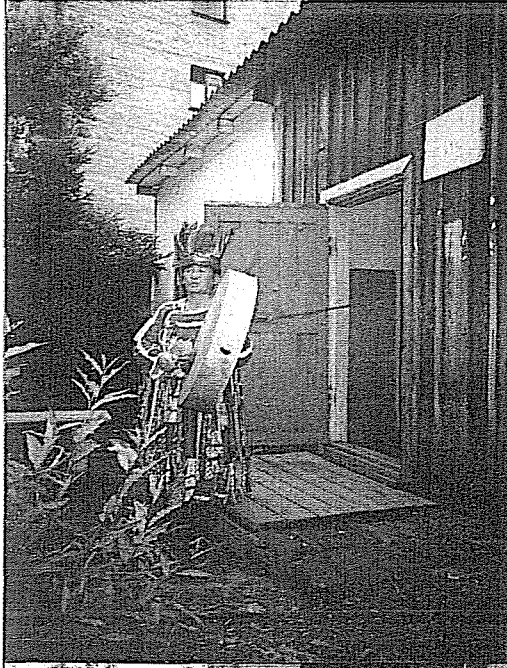
VIII. Yüzyıllarda Orbun Türklerinin Dini” adlı kitabında, incelenen dönem Türklerinin dinini “devlet” ve “millet” dini olarak anıyor, ancak bu dinin adını belirtmiyor [3, s.4]. M. Eliade, bir yandan Şamanizm’i bir din olarak kabul etmiyor, diğer yandan ise “Orta ve Kuzey Asya’daki dinin (? - G.Y.) her kesiminden Şamanizm’in (! - G.Y.) ortaya çıktığını” yazıyor [3, s.3-4]. Kadim örf ve adetlerden ve bunların günümüzdeki izlerinden bahseden Türk bilim adamı Mehmet Naci Önal, bu ritüelleri “eski Türk dininin kalınlığı” olarak adlandırmaktadır [4, s.99]. “Eski Türk inancına göre ruhlar veya ruhlar üç yere ayrılır. Onlar göklerde, yerde ve yerin altındadırlar. Gökyüzünün, yani ışık dünyasının büyük tanrısı “Han Ülgen” ya da “Kaira Han”dır... Yeraltının sahibi “Erlik Han”dır. “Toprak-su tanrıları” yazan M.N. Önal [4, s. 100-101], Türk inancının Şamanizm olduğunu kabul eder ve yazısının bundan sonraki bölümünde Şamanizm’in yaşayan izlerinden olan dağ kültürüne değinir. Türk şamanları arasında ve Türkiye’deki halk arasında, özellikle Muğla civarında konuşulmaktadır [4, s.99-122].

67

Şaman düngürü

L. Potapov’a göre Şamanizm bir dindir ve bu din “eski Türklerin” hayatında önemli bir rol oynamıştır (burada Tükyus anlaşılmalıdır - G.Y.). Şamanizm’de ritüelleri gerçekleştiren asıl kişiye tarihin farklı dönemlerinde

farklı isimler verilmiştir: *wu, kam, böğü, yel-bichi, oyun, közbiçik, kham, baksi* (Türkler), *cham* (Gilyaks), *senin* (Kets), *bö* (Buryatlar), *saman, şaman* (Evenk-Tungus) vb. Bu aynı zamanda Şamanizm'in doğa kültürüne dair her türlü inancı (animizm, totemizm, zoomorfizm, antropomorfizm, fetişizm vb.) içerdi-

ğini de gösterir. Uzun süredir A. Caferoğlu, A. İnan, G. Ksenofontov, P. Chikhachyov, G. Potanin, N. Katanov, Y. Yakovlev, S. Vainstein, M. Kenin-Lopsan ve diğer akademisyenler Şamanizm üzerine çalışmışlardır. 1978 yılında Varşova'da N.Sviyenko tarafından yayınlanan "Sibirya halklarında Şamanizm:

bibliyografik indeks". "1800-1977" kitabında 888 edebiyat başlığının bulunduğunu görüyoruz. 1800 ile 1977 yılları arasında yalnızca Sibirya halklarının Şamanizm'i hakkında bu kadar çok kitap yayımlandıysa, dünyanın diğer halklarının Şamanizm'ine ayrılan kitapların sayısı şüphesiz daha fazladır. Elbette 1977'den bu yana Şamanizm'le ilgili literatür listesine pek çok yeni ve ilginç eser eklendi. Özellikle Sovyetler Birliği'nin dağılması ve ateizm politikasının ortadan kalkmasından sonra eski dine olan ilginin artması sonucu birçok kitap yayımlandı.

Uzun zamandır "şaman" ve "saman" kelimelerinin Tunguzca (Evenk) bir kelime olarak "vecde gelen, hareket eden, yükselen" anlamına geldiği düşünülüyordu. Yazılı kaynaklara göre bu söz, 17. yüzyılda Sibirya'da görev yapan ve merkeze sürekli olarak bölge halkı hakkında bilgi gönderen Kazaklar tarafından kayıt altına alınmıştır. Bu terim Avrupa'ya I. Peter tarafından Rusya elçiliği kapsamında Çin'e gönderilen Izbrandt Ides ve Adam Brandin aracılığıyla girmiştir [3, s.7]. Amerikalı bilim adamı R. Walsh'a göre, eski Hinduların dilinde şaman kelimesi "kendini yenmek veya çilecilik yapmak" anlamına gelir. Aynı zamanda bilim adamı bunun Tunguzca "bilmek" fiilinden geldiği fikrini de göz ardı etmiyor [5, s.18]. Prof. Y. Nemet, 1913-1914 gibi erken bir tarihte "şaman" kelimesinin eski Türkçe ve Moğolca bir kelime olduğunu, yani Tunguz dilinde sham olduğunu, sam kelimesinin ise Türkçedeki "kam" kelimesinin fonetik karşılığı olduğunu kanıtlamıştır [3, s.8]. Nitekim "kam", "kham", "cham", "gam", "gam" kelimelerine bakıldığında "saman", "şaman" kelimesinin kökeninin "sam" olduğunu hayal etmek hiç de zor değil. Böylece Y. Nemet'ten yola çıkarak Türkçe "kam" kelimesinin "şaman" kelimesinin kökeninde olduğunu ve bu kelimenin de Türk diline ait olduğunu söyleyebiliriz. İlginçtir ki, Macar araştırmacının bu teorisine şüpheyile yaklaşan ve New York'ta şamanlar üzerine bir ansiklopedi hazırlayan araştırmacı B. Laufer, 1917

yılında Y. Nemet'in görüşünü kontrol etmiş ve bunu sadece kabul etmekle kalmamış, hatta onu bazı bilgilerle zenginleştirerek savunmuştur. Yeni kanıtlar [3, s.7 -8].

Bu nedenle zaman zaman başka isimler kullansak da dünya bilminde daha geniş bir yere sahip olduğundan genelleyici bir terim olarak "şaman" kelimesini kullanacağız...

Gilyaklardan bahseden L. Sternberg'e göre, eğer yüksek dinlerde peygamberler Tanrı'nın favorisiyse, Şamanizm'de de şaman olacak kişi ruhların gözdesi, bazen de sevgilidir [1, s. 143]. Şamanizm'in ilk belirtilerinden biri baş dönmesi, göz alacalanması ve bayılmanın eşlik ettiği "şaman hastalığı"dır. Ruhlar sevdiklerini Şamanizm'i kabul etmeye zorlar. Seçilen kişi kabul ederse, ona yardımcı ruhlar (hayvanlar, kuşlar, böcekler) verilir. Şaman, düngürlerin (davul - G.Y.) üzerine resmi çizilmiş bu hayvanlar ve kuşlar aracılığıyla Gökyüzüne "yükselir", Erlik'in (Irlik, Yerlik) yaşadığı Yeraltı Dünyasına "seyahat eder", hastaları iyileştirir, geleceği anlatır, cenaze törenini yönetir. Şamanın ölümünden sonraki mezarının yeri bile olağandışı özelliklere sahiptir. İnsanlar bu tür yerleri ziyaret eder, kurban keser, dilekler tutar, sorunlarının çözüleceğine inanırlar. Çoğu zaman seçilen kişi şaman olmayı, yani kendisine verilen "vergiyi" kabul etmeyi reddeder. Çünkü ruhlara itaat etmek, onlar için yemek, içmek, trans halinde insanlığı terk etmek demektir. Ancak bu süreç geçicidir. Transtan çıkan bir şaman, hepimiz gibi sıradan bir insana dönüşür. Yukarıda da belirttiğimiz gibi ruhlara direnmek

ölümle eşdeğerdir. Genellikle kadınları erkek ruhlar, erkekleri ise kadın ruhlar ziyaret eder. Rüyadaki bu süreç çoğu zaman şamanın gerçek hayatta bir aile sahibi olmasını engellemez. Bazı durumlarda vergi mükellefinin ailesi dağılır...

70

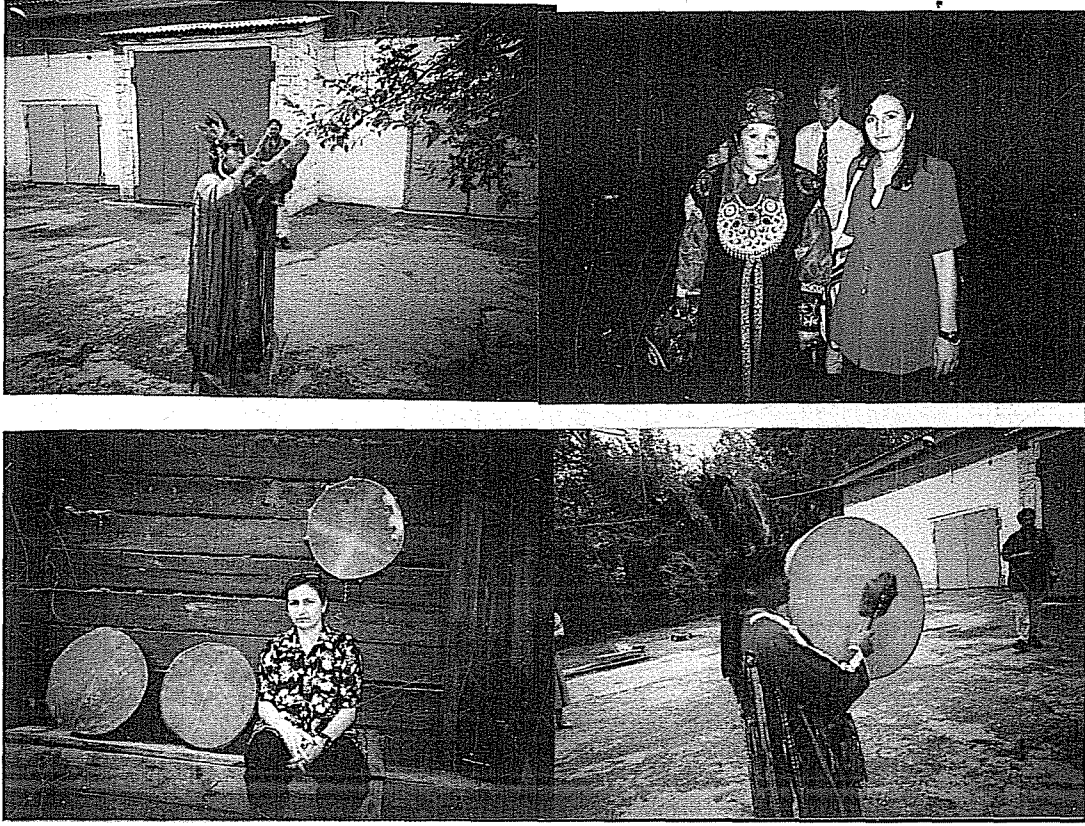
Şamanlar güçlerine göre üç kısma ayrılırlar: 1) Hastalıkları iyileştirenler, yani tedavi edenler; 2) Küçük cenaze törenlerini düzenleyenler; 3) Ölülerin ruhlarını Tanrı'nın dergahına, yani öbür dünyaya yönlendirebilen ulu şamanlar. Altay Türkleri bu tür şamanlara "oklu kam" ("utku kam") adını verir. Şamanlar arasında kadınların sayısı dikkat çekicidir [6, s. 20-21].

Bilim insanları bazı psikotronik maddeler alarak transa girmenin, şamanların görebildiği bazı şeyleri görebilmenin ve hissedebilmenin mümkün olduğunu belirlediler. Afrika, Güney Amerika ve Avustralya'da pek çok kişi bu araçları kullanarak kendilerini şaman olarak adlandırıyor. Örneğin Latin Amerika ülkelerinin pek çok "şamanı" yage ve peyote adı verilen iki maddeyi tercih ediyor. Peyote mide bulandırıcı bir tada sahip bir kaktüsten yapılır. Hindular bunun kullanımını "zor yol" olarak adlandırıyor. Yagé veya ayahuasca (ayahuasca), Amazon'da yetişen ve Banisferiopsis adı verilen bir bitkiden yapılır. Sibiry'a'da Amanita muscaria (kırmızı mantar [sinek öldürücü] mantarı) da bu çalışmada kullanılmaktadır. Ancak birçok vergi ve soylu şaman da bunun gerçek Şamanizm olmadığını söylüyor. Bu tür bir "Şamanizm", Şamanizm'in zirvesine ulaşmak için yıllarca

çalışan, zorlu, meşakkatli bir yoldan geçen, sevdiklerini kaybeden, kendilerine verilen vergiyi daha da artıran gerçek şamanlara da yapılan bir haksızlıktır. Bu kişiler aldıkları maddenin etkisi altında birkaç saatliğine "şaman" olabilirler ama bunu yalnızca gerçek şamanlar yaşar. Rusçada herhangi bir madde aracılığıyla bir şeyler yapabienlere ironik bir şekilde "psychedelic" adı verilmektedir [5, s. 166-170].

Gerçek Şamanizm bir kitap olmasa bile büyük bir felsefedir, bir dindir. Şunu da belirtelim ki, Tanrı insanı ilk günden itibaren yaratmış ve onu kaderin hakimiyetine bırakmamıştır. Yaratmış kişinin gelişim düzeyine göre onunla temasa geçer ve aralarından arabulucular seçerdi. Şamanlar aynı zamanda bir aracıdır, Tanrı ile kabile arkadaşları arasında bir bağlantıdır. Allah sevdiği kavim ve kavimleri onlar aracılığıyla korumuş, talimat vermiştir. İnsanın ilk gelişme döneminde, alfabenin, yazının olmadığı, okuma yazmanın bile olmadığı bir dönemde kitap göndermek ne kadar mantıklı?! Ancak Yaratıcı, yarattıklarıyla iletişim kurmalı, onları zor durumda bırakmamalı, bilimi, doktorları, astrologları, astronomları, tahminçileri vb. kullanmamalıdır. Yokluğunda onlara yardım etmek, yakın gelecekte meydana gelebilecek doğal afetler ve hastalıklara karşı onları uyarmak, bazen de onları korumak zorundaydı. Bu amaçla şaman olacak kişileri seçer, onlara özel yetenekler (vergi), koruyucu ruhlar verir ve onlarla yardımcıları aracılığıyla iletişim kurar. Üstelik Allah, yolunu kaybetmiş halklara ve kavimlere doğru yolu bulmaları için kendi dillerinde kitaplar gönderirdi. Şamanlar sayesinde Türkler hakikate giden yolu zaten biliyorlardı, Allah'ın bir ve kudretli olduğunu anladılar...

Bahsettiğimiz gibi Şamanizm'in ana simgelerinden biri ağaçtır. Ağacın tepesi, gövdesi ve kökü Şamanizm'in üç katmanıyla (Cennet, Yer ve Yeraltı Dünyası) ilişkilidir. Şamanlara göre eğer Büyük Tanrı (Ülgen, Uluu Toyon, Allah, Kuday, Kurbustu, Bog...) gökte

71

oturuyorsa, yüksek dinlerde cehennem olarak bildiğimiz Yeraltı Dünyasını Erlik (Yerlik, Irlık) yönetir. Ve biz insanlar Dünyada, Yeraltı Dünyası ile Cennet arasındaki orta katmanda yaşıyoruz. Şamanlar bu üç dünyanın her birinde “yürüyebilir”. Ayrıca inanışa göre her şamanın ruhu, hayat ağacının (“kader ağacı”) tepesindeki yuvalarda büyür. Hayat ağacının en tepesinde ağır bir şamanın ruhu büyür. En zayıf olanın ruhu ağacın ortasında, yeteneği az olanın ruhu ise ağacın alt dallarındadır. Zamanı geldiğinde bu ruhlar çeşitli ruhlar tarafından geleceğin şamanlarına getirilir. Bize göre antik şamanlar diğer gezegenlerdeki uygarlıklardan haberdar olabilirler. Türk mitolojisinin ve kozmogonik mitlerin yaratılışında şamanların rolünü özellikle belirtmek gerekir. Şamanların ruhlarının Cennete ve uzaya yolculukları sırasında gördüklerinden oluşan kozmogonik mitlerin birçoğu bugün modern

bilim tarafından kabul edilmekte ve doğrulanmaktadır.

Her yeni din bir öncekinin yerine geçer. Ama her yerde Şamanizm kaynayıp egemen dinle karışıyor. S.Y. Malov, İslam dininin yayıldığı bölgelerde Şamanizm’in durumuna değinerek şöyle yazıyor: “Müslüman sartlar arasında Şamanizm’in varlığının sebeplerinden biri de Şamanizm’in İslam’la bağlantısıdır” [7, s. 5]. “Orta Asya’da İslam Öncesi Törenler ve İnançlar” koleksiyonunun “Önsöz”ünde derleyiciler şöyle yazıyor: “İslam öncesi törenlerin ve inançların birçoğu, bölge halkının günlük yaşamında çeşitli şekillerde tezahür ediyor. Bugün onların hayatta kalması, bu inanç kompleksinin bireysel tezahürlerinin doğuşunu belirlemek için olgusal materyalleri sistemeleştirme ihtiyacını doğurmaktadır” [8, s. 3].

“Bunların oluşumuna veya gerçek malzemesine ne gerek var?” Koleksiyonun

sorumlu editörleri G. P. Snesaryov ve V. N. Basilov'un sorusuna o dönem için tipik bir cevap alıyoruz: "ateistik argümantasyonun bilimsel bir temelini oluşturmak" [8, s.3]. Tanınmış bir Sakha bilim adamı ve sadık bir ateist olan G. V. Ksenofontov şunları yazdı: "Nasıl ki İslam, Batı Türk kavimlerinin kadim inançlarının izlerini tamamen bastırдыsa (araştırmalar G. V. Ksenofontov'un bu görüşünün yanlış olduğunu, yani İslam'ın Şamanizm'i tamamen bastırıp ortadan kaldıramadığını gösteriyor), güneyden gelen Hıristiyanlık da aynı şeyi tehdit ediyor. Bu nedenle, en azından bilim açısından, eski Asya'nın "doğal insanının" dini fikirlerinin solmuş kalıntılarının korunması, Sibiry'a'nın az sayıdaki bilim çalışması için geçiş döneminin temel ve acil görevi haline geliyor" [2, s. 39].

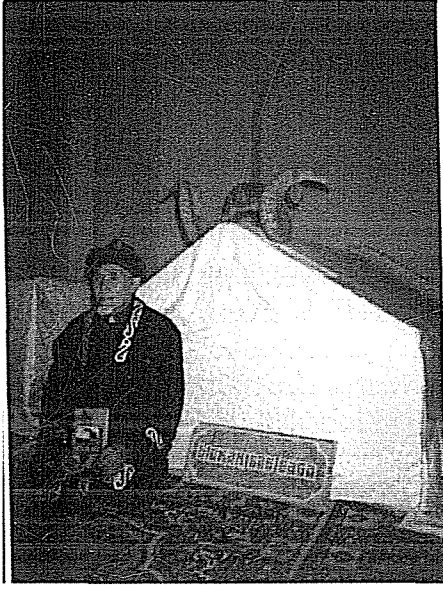
1924'te belgelendiği üzere dünya nüfusunun 88 milyonu Şamanist'ti. Günümüzde Şamanizm, kesin sayısı bilinmemekle birlikte, Orta Asya, Kazakistan, Türkiye, Kuzey Kıbrıs, Kuzey Kafkasya, Batı Sibiry'a, Azerbaycan, İran, Irak ve diğer Müslüman bölgelerde yaşayan insanların, etnik ve etnografik grupların yaşamlarında hâlâ yaşamaktadır.

Ülke ve bölgelerde hakim din, yani İslam karşısında bağımsız bir duruş sergilediğini görüyoruz. Aynı şeyi Hıristiyanlığa ve diğer dinlere mensup olan Türkler ve Türk olmayanlar için de söyleyebiliriz. Birçok yerde İslam'ın kendine has özellikleri vardır, yani mistik İslam'ı doğuran İslam ve Şamanizm sentezini en uç noktalarda görmek mümkündür.

Günümüzde eski Türklerin dininin Tanrıçılık olduğunu söyleyenler, yanlışlıkla Şamanizm'e büyücülük demektedir. Şunu da belirtmek gerekir ki, evliya büyüklerinin birçoğunun büyüye benzer bazı kerametleri vardı. Şems Tebrizi'nin, çocukluğunda kışın koyundan çiçek çıkaran Misali (Gül) Baba'nın, dünyanın uzak yerlerinde olup bitenleri anlatabilen Abulhasan Harkani'nin, Bayazid-i Bistami'nin ve diğerlerinin kerametleri, haklarında pek çok anlatının oluşması ve halk arasında popüler olmalarına sebep olmuştur.

Bu nedenle birçok kişinin Şamanizm'i günümüz Müslüman Türklerine yaklaştırmak istememesinin, Tanrıçılığı Şamanizm'in karşısına koymasının temel nedeni, eski Türklerin dinini İslam dinine yaklaştırmaya çalışmak-

tır. Bizce şamanın felsefesinin kendisi de İslam'dır, yani büyük yaratıcıya teslimiyet, yüce varlığa, Büyük Tanrı'ya, Ülgen'e, Büyük Toyon'a, Kuda'ya inanç. Türklerin hayatında Şamanizm'in varlığına dikkat çeken Abdülkadir İnan şöyle yazmıştır: "Ural-Altay ırkının batı koluna mensup Kuzey Asya halkları -Türkler, Moğollar, Tunguzlar, eski çağlarda ilkel Şamanizm dinindeydiler" [9, s.389].

Araştırmacılara göre, Güney Sibirya'daki daha sonraki Türk nüfusunun hayatında, Gökyüzü "katmanlı bir pastaya" benzetilmektedir [10, s.92]. Bu katmanların her birinde ayrıca çeşitli ruhlar, yıldızlar ve diğer gök cisimleri bulunur. Diğer terimler gibi 'Tanrı' terimi de daha sonra icat edildi. Fransız araştırmacı ve dinler araştırmacısı Jean-Paul Roux, Tanrı hakkındaki kadim fikirleri temel alarak bu fikirleri "tengricilik" terimi altında özetlemiştir. Rusçada bu terim "tengrianstvo" olarak kullanılmaya başlandı. "İlahilik" şeklinde Türk dillerine dönüştürülmüş ve son dönemde Türklük ile İslam'ın paralel olarak tanıtılması sonucu yaygınlaşmaya başlamıştır. Tatar araştırmacı R. Bezertinov'un şöyle yazması tesadüf değildir: "Eski Türklerin dinlerini nasıl adlandırdıkları bilinmemektedir" [11, s.6]. Yani dilimize çevirdiğimiz "teizm" terimi, eski Türklerin dinlerine verdikleri isim

değil, yakın zamanda Fransız bir araştırmacının bilime kazandırdığı yeni bir kelime, yeni bir terimdir. R. Bezertinov, "Şamanizm" ve "Şamanizm" teriminin yanlışlığı hakkında yazıyor: Görünüşe göre bu formüller pek doğru seçilmemiş. Yani Popizm, Mollacılık vb. laik dinler. [11, s. 9]. Ancak bilimde lamaizm teriminin kullanıldığını da belirtelim. Konuya R. Bezertinov'un yaklaşımı gibi yaklaşırsak dinin yaratıcının adıyla anılmayacağını söyleyebiliriz (Allahizm, Bogizm, Kudaizm, Ülgenizm, Tengricilik vb.). Burada da istisnalarla örnek olarak Budizm gösterilirse Buda'nın yaratıcı olmadığını belirtmek gerekir. Yani her halükarda terimde bir yanlışlık var.

Birçok şaman ritmi kapsamlı bir şekilde kullanır. Dakikada 200-220 vuruş gibi akıllara durgunluk veren bir darbe, sıradan insanları ciddi şekilde etkiliyor. 20. yüzyılın ortalarından günümüze kadar pek çok şarkıcı, hayranlarını kelimenin tam anlamıyla hayranlara dönüştürüyor ve aynı zamanda müzik amplifikatörlerini kullanarak onları insanlıktan çıkarıyor. Kazak demokrasinin kurucularından biri olan Kazak şair, siyasi figür Muhtar Şahakhov, yüksek ritmin insan ruhu üzerindeki etkisine değinerek şöyle yazıyor: "...Roerichs Uluslararası Merkezi üyeleri alarm veriyor: milyonlarca genç farklı ülkelerden insanlar her saat başı saflarını genişletiyor, hipnotize oluyor ve çoğu zaman sözlerini anlıyorlar. Anlamadıkları şarkıların uğultusu altında aklını kaybetmiş gibi çılgın atan gençlerin ve gençlerin anlamsız bakışları. Gözleri putlarından başkasını görmeyenlerin bunu yapmaması, maneviyatın ve düşünme yeteneğinin yok olduğunu gösterir" [12, s. 87]. Robot oluyorlar. Tanınmış Kırgız yazar Cengiz Aytmatov'un Michael Jackson'ı "20. yüzyılın şamanı" olarak adlandırması tesadüf değildir [12, s.93].

Ritim, şamanı çevredeki seslerden izole etmek, düşüncelerini ve gözlerini yönlendirmek ve dikkatini yoğunlaştırmak için en iyi araçtır. Bunun için bir takım müzik aletleri (kobyz, dombra, dutar, shakshaka, chatkhan,

khomis, kamcha (kam + cha) (kırbaç), tef (dungur)) kullanırlar. İslam'ın daha yaygın olduğu yerlerde şaman arpi normal bir müzik aleti olarak kullanılmaktadır. İçi ve dışı demir halkalı tefin muhteşem sesi, dinleyeni yalnız bırakarak hipnotize ediyor. İran İslam Cumhuriyeti'nin Meşhed şehrinde duyduğumuz tef sesi, Ahmed Azadbeygi adlı Türk davulcusunun çaldığı alay ve aydınlanma müziği söylenenleri doğruluyor (müzik, yazar tarafından bir diktafonla kaydedilmiş ve kendi arşivinde saklanmıştır. [kişisel arşiv]). Mezarın üzerindeki dini yazıtlar da dikkat çekicidir.

Sibirya'da birçok şamanın teflerinde dünyanın üç katmanını, tüm ruhları vb. taşıdığı bilinmektedir. Yansıtıcı görüntüler var.

Sovyet yönetiminin ilk yıllarından itibaren şamanlar oy kullanma hakkından mahrum bırakıldı. Örneğin Hakasya'da Kam A. Arishtayeva, "elbiselerini ancak 1928'de teslim etmesine ve Kam'la ilişkisi olmamasına rağmen bu onun dini inançlarından vazgeçtiği anlamına gelmez" diyerek oy kullanma hakkından mahrum bırakıldı. 1930 yılında sadece Hakasya'nın Aşkis bölgesinde 52 kişi dini inançları nedeniyle haklarından mahrum bırakıldı. 1925 yılında 27 yaşındaki şaman Mansar Chugunekov'un 3 kişilik ailesinin 9 ineği ve 3 atı vardı ve 40 yaşındaki şaman Arkat Sunchugashev'in 6 kişilik ailesinin 3,6 hektar arazisi, 15 ineği ve 4 ata el konulmuştu.

Şamanlar, Hıristiyanlığın yayıldığı yerlerde rahipler, Lamaizmin yayıldığı yerlerde lamalar, İslam'ın yayıldığı yerlerde mollalar ve akhundlar tarafından zulüm ve baskıya maruz kalmışlardır. Karşılaştırma için, 2002 yılında Hoca Ahmed Yasavi'nin türbesini ziyaretim sırasında avlusunun sağ tarafındaki kuyunun o kadar çok metal halat ve paçavra ile bağlandığını ve kuyunun çarkının neredeyse görünmez olduğunu belirtelim. 2004 yılındaki ziyaretimizde din adamlarının kuyuya bağlanan rengarenk elbise parçalarını

İslam'la alakası olmadığı için çöpe attıklarını gördük.

Bu nedenle şamanlar pek çok durumda yeni gelen dinin üzerini örter, sözlerine o din ile ilgili unsurları katar, azizlerin isimlerini zikreder ve böylece kendilerini korur ve harekete geçme fırsatını yakalarlar. Eylül 1997'de Karakalpakistan'ın Nukus'unda (Nökis) tanıştığımız Kırgızistan'ın Oş kentinden Kırgızbay, kendisinin bir şaman değil, kahin olduğunu söyledi. Bunun temel nedeni ise uzun yıllar boyunca şaman kelimesinin olumsuz anlamda kullanılmasıydı. İslam dünyasında "kham", "kam" ve "şaman" kelimeleri tamamen "yok oldu". Bunların yerini derviş, evliya, dede, baba kelimeleri almıştır. Bütün bu nedenlerden dolayı şaman olarak vergi verenlerin sayısı gün geçtikçe azalıyordu. Ciddi zulüm ve baskılar sonucunda Sibirya'da bile şamanların sayısı gözle görülür şekilde azaldı. 1936'da Tivan'ın Dzun-Khemchik bölgesinde 117, Kaa-Khem'de 16 ve Tandı'de 2 kham (şaman) faaliyet gösteriyorken, bir yıl sonra Dzun-Khemchik'te 69 ve Kaa-Khem'de 3 kham vardı. Tandı'de şaman kalmamıştı [13, s.129]. Tiva'daki asıl baskı 1938-1941'de gerçekleştirildi. Evini şamanın nitelikleriyle (cübbe, elbise, ayna vb.) terk eden herkes şu ya da bu şekilde baskı altına alınıyordu. Bu nedenlerden dolayı kendilerini ifşa etmekten çekindiler. "Şaman hastalığı" döneminde akıl hastası adı altında tımarhanelere yerleştirildiler.

Araştırmalar şamanların kendilerine ait şifa yöntemleri olduğunu gösteriyor. Elbette gerçek bir şamandan bahsediyoruz. Şamanın seyahatleri sırasındaki trans hali hipnoza benzetilir. Ancak aradaki fark, terapist tarafından hipnotize edilen kişinin tamamen ona bağımlı hale gelmesidir. Şaman istediği zaman transa girip çıkabilir. Onun asıl gücü, bedenini terk ettikten sonra bile ruhunu kontrol edebilmesi ve geri döndüğünde gördüklerini ve duyduklarını etrafındakilere anlatmasıdır... Şamanlar da normal bir şekilde çalışırlar. Bazı durumlarda teşhis uzmanı, danışman ve rehber gö-

revi görürler. Projektif testleri bile günümüzde klinik psikolojide yaygın olarak kullanılan, Rorschach testi olarak bilinen ve birçok Batılı tıp kurumu ve psikolog tarafından başarıyla kullanılan teste çok yakındır.

Baş kaldırma testi (bilimde kas gerginliğindeki değişiklikler olarak görülür) ve tansal tanıma yalnızca psikolojik değil aynı zamanda fizikseldir. Grup psikoterapisi (grup itirafı), şamanların kullandığı projektif testler bilim tarafından kabul edilmektedir. Şamanlar ayrıca yarayı yıkar, masaj yapar ve fitoterapi uygular. Ancak herhangi bir hastalığın tedavisinde psikolojik yöntemlere daha fazla önem verirler. Bilim, fiziksel zayıflıktan şikayet edenlerin çoğunun psikolojik ve psikosomatik sorunları olduğunu kanıtıyor. Fiziksel hastalıktan muzdarip olanlar depresyona girebilir, cesaretleri kırılabilir, geleceğe dair umutlarını kaybedebilirler ve bu da fiziksel semptomların şiddetlenmesine yol açabilir. Bu gibi durumlarda psikolojik yardım fiziksel acıyı hafifletir. Burada plasebo etkisinin yani hastada güven yaratılmasının da rolü büyük. Kara şamanlar (spor salonları - G.Y.) da plasebo etkisini kötü niyetle kullanabilirler...

Şamanlar, akrabaları ve topluluk üyeleri arasındaki hastaları iyileştirirler. Bu arada çevredekilerin manevi destekleri ve itirafları da hasta üzerinde olumlu etki yapar. Son zamanlarda bazı ülkelerde doğum sırasında kadının eşinin de sürece katılması da bunu doğruluyor. Şaman müzik ve şarkılardan geniş ölçüde yararlanır. Çevresindeki insanlar da bu işte ona yardımcı oluyor. Müziğin iyileştirici değeri Antik Yunan'da da biliniyordu. Modern Batı biliminde müzik terapisi en etkili tedavi yöntemi olarak kabul edilmektedir. Şamanın törene ciddi bir şekilde hazırlanması, niteliklerin çokluğu, karmaşıklığı ve sürecin uzun sürmesi, çevredekilerin ve hastanın umudunu artırır. Şamanlar ritüel sırasında pek çok taşı, bitkiyi, çeşitli organları, hayvanların ve kuşların kemiklerini ve kıllarını yani

günümüzde halk hekimliğinde kullanılan aletleri kullanırlar. Çoğu ciddi bir hastalığa ("şaman hastalığı") yakalanmış kişiler olduğundan, kendilerini de tedavi ederler.

Kaynaklar

1. Штернберг Л. Первобытная религия в свете этнографии (исследования, статьи, лекции), под ред. и с предисл. Я.Алькора. – Ленинград: Изд-во Инст-та народов Севера, 1936, 571 стр.
2. Ксенофонтов Г.В. Шаманизм. Избранные труды. Публикации 1928-1929 гг. - Якутск, 1992, 315 стр.
3. Потапов Л.П. К вопросу о древнетюркской основе и датировке алтайского шаманства. См. Этнография народов Алтая и Западной Сибири. — Новосибирск, 1978, с.3-36.
4. Önal Mehmet Naci. Dağ Kültü, Eren Kültü ve Şenliklerinin Muğladaki Yansımaları. – Ankara, «Bilig», bahar 2003 / Sayı: 25, s. 99-124.
5. Уолш Роджер. Дух шаманизма. Пер. с англ. С.Каноненко. – Москва: Изд-во Трансперсонального инст-та, 1996, 288 стр.
6. Yoloğlu G. Şamanlar ve şamanizm hakkında. – Ankara, «Milli folklor», № 33, 1997, s. 20-21.
7. Сухарева О.А. Пережитки демонологии и шаманства у ранних таджиков. – см.: Домусульманские верования и обряды в Средней Азии. – Москва: Наука, 1975, с.5-93.
8. Домусульманские верования и обряды в Средней Азии. – Москва: Наука, 1975, 339 стр.
9. İnan A. Makaleler ve incelemeler - Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987, 712 s.
10. Традиционное мировоззрение тюрков Южной Сибири. Пространство и время. Верхний мир. - Новосибирск, 1988, 225 стр.
11. Безертинов Р.Н. Тенгрианство – религия тюрков и монголов. – Набережные Челны, 2000, 455 стр.
12. Шаханов М. Заблуждение цивилизации (сага о нравах эпохи). – Алматы, 1999, 276 стр.
13. Тугужекова В.Н., Карлов С.В. Репрессии в Хакасии. – Абакан, 1998, 112 стр.